

3. MODLITBA NA OLIVOVEJ HORE / AGÓNIA V GETSEMANSKEJ ZÁHRADE

(Matúš 26,36-42; Marek 14,32-42; Lukáš 22,39-46; Ján 18,1-2)

*

Po *Poslednej večeri* sa odobral Kristus s učeníkmi na Olivovú horu (Lukáš), na pozemok Getsemane (Marek) za potokom Kidrón, kde bola záhrada (Ján). Povedal apoštolom, aby ostali, lebo on ide neďaleko pomodliť sa (Lukáš). Povedal im, že jeho duša je smutná až na smrť a poprosil ich, aby s ním ostali a bdeli (Matúš). Odišiel trochu nabok a padol na tvár (Matúš), padol na zem (Marek), alebo sa sklonil na kolená a modlil sa (Lukáš). Podľa Marka ho sprevádzali Peter, Jakub Starší a Ján, Matúš výslovne píše o dvoch bratoch Zebedeovcoch, Jakubovi a Jánovi.

Výraz agónia (z gr. agón - zápas) má v tejto súvislosti význam duchovného zápasu medzi dvoma Kristovými prirodzenosťami. Tá ľudská sa obávala blížiaceho telesného utrpenia a chcela sa mu vyhnúť, božská mu dodávala silu. Preto prosil: "Bože môj, ak je to možné, nech ma minie tento kalich (trpkosti), ktorý ma čaká; Avšak nie ako ja chcem, ale ako Ty." Keď sa vrátil k učeníkom a zistil, že spali, vyčítal im ich slabosť (t.j. nevernosť, lebo modlitbou za neho mohli vyprosiť Božiu priazeň aj silu naplniť svoje poslanie a podstúpiť obeť). Potom odišiel ešte dva razy, modlil sa tie isté slová a vždy učeníkov našiel spať (Matúš). Ukázal sa mu anjel z neba, aby ho posilnil, a on sa v smrteľnom zápase ešte úpenlivejšie modlil. Jeho pot mu ako kvapky krvi stekal na zem (Lukáš). Keď sa vrátil po tretí raz, povedal apoštolom, že teraz už môžu spať, lebo prišla jeho hodina. Uvidel však prichádzať Judáša, tak im prikázal, aby vstali a išli s ním (Marek).

Námetom Modlitba na Olivovej hore niekedy začína *pašiový cyklus* (inokedy to je už *Vjazd do Jeruzalema*). Patrí k dôležitým devocionálnym námetom, určeným skôr na rozjímanie ako na poučenie. Pred 13.storočím sa námet objavuje zriedkavo (ravenské umenie 6.st.). V 14.storočí sa sformoval základný ikonografický typ ako súčasť pašiových oltárov a objavoval sa až do 19.storočia. Najmä v 15.-16.storočí sa najprv v južnom Nemecku, Rakúsku a Nizozemsku presadil zvyk zhotovovať v kaplnkách postavených pri vonkajšej strane chrámu monumentálne Olivové hory, exteriérové plastiky so spiacimi apoštolmi, modliacim sa Kristom a strážou vedenou Judášom (výklenok farského kostola v Banskej Bystrici, zač.16.st.). Najstaršie zobrazenie Krista na Olivovej hore sa nachádza na mozaike baziliky S. Apollinare Nuovo v Ravenne (520-525).

V stredoveku mal námet niekoľko variantov, najčastejšie je scéna zasadená do záhrady pred bránkou, pred ktorou čaká Judáš s vojakmi, osamotený Kristus sa modlí, niekedy pridržiavaný anjelom. V ranom stredoveku zobrazovali aj dve sprievodné témy: Kristus budí troch apoštolov a žiada, aby bdeli. Kristus budí všetkých apoštolov pred príchodom Judáša. V ranom stredoveku mala záhrada skôr symbolický ráz, naznačoval ju kopec, skaly a stromy. V gotike pribudlo množstvo krajinných prvkov. V renesancii je prírodné prostredie starostlivo budované. Od neskorého stredoveku záhradu často vymedzoval prútený plot s bránkou, potok Kidrón s mostíkom, v pozadí sa objavuje Jeruzalem. V Rossanskom kódexe (6.st.) iluminátori umiestňovali výjav do nočnej krajiny s hviezdami a mesiacom. Táto zdramatizovaná verzia sa

vrátila až v renesancii a baroku (flámsky maliar Jan Gossaert, 1533). V renesancii sa ustálili nasledovné rysy zobrazenia: Kľúčovou postavou je Kristus kľáčiaci na skalnatej vyvýšenine, pod ním sú traja učeníci (nemecký renesančný maliar Albrecht Dürer, 1528). Rozšírením či znížením počtu apoštolov vznikali obmeny základného typu. V minimalizovanom variante zobrazovali Krista bez apoštolov, iba s anjelom, zdôrazňujúc osamelosť jeho smrteľného zápasu (rakúsky barokový maliar Paul Troger, 1762). V stredoveku však často vznikali kompozície so všetkými apoštolmi, traja vyvolení a osem ostatných (bez Judáša) s Kristom, ktorý od nich žiada, aby nespali a bdeli s ním (taliansky maliar Duccio, 1319). Kľáčiaci Kristus sa modlí so sklonenou hlavou, alebo sa obracia k nebesiam, v ojedinelých prípadoch leží v tvare kríža, s rukami rozopätými a tvárou k zemi (Dürer). Hoci evanjeliá uvádzajú, že sa modlil v strachu a smrteľnej úzkosti, vyjadrenie jeho utrpenia v dielach raného stredoveku chýba, lebo v náboženských výjavoch, a tie v tom čase prevažovali, umenie uprednostňovalo vznešené a slávnostné držanie tela. Krvavý pot na Spasiteľovej tvári zobrazovali maliari až v neskorej gotike (Majster Vyšebrodského oltára, pol.14.st.). Traja apoštolí, ktorí spia neďaleko, sú odlišovaní menami vpísanými do svätožiary, prípadne atribútmi a vonkajším vzhľadom. Peter má sivé vlasy a niekedy má pri sebe meč, odkazujúci na následnú scénu *Zrady*, v ktorej pri potýčke so strážou odsekne ucho veľkňazovho sluhu Malchiáša. Apoštol Jakub má tmavé vlasy aj bradu a Ján, najmladší zo skupiny, je zachytený s dlhými vlasmi, ktoré mu občas padajú na ramená.

V stredovekých kompozíciách po roku 600 sa objavuje Božia ruka ako prejav prítomnosti Boha, v umení od 11.storočia aj anjel, ktorý Kristovi dodával silu a teraz občas ukazuje *nástroje utrpenia*, kríž a kalich. Kalich niekedy stojí na kameni pred Kristom a nad ním sa niekedy vznáša hostia (menej často sú zobrazení anjeli, ktorí podávajú Kristovi *pašiové nástroje*). Zvyk zobrazovať Krista, ako keby sa chystal prijímať eucharistickú sviatosť, vznikol zrejme z čisto metaforickej zmienky o kalichu trpkosti. K sprievodným postavám v pozadí patrí aj Judáš s ozbrojenou židovskou družinou. Prechádzajú cez bránku, preliezajú plot, prípadne idú po mostíku cez potok Kidrón (oltár sv. Mikuláša kostola sv. Jakuba v Levoči; 1507).

*

Olivovú horu (hebr. Har ha-Zejtim; arab. Džabal az-Zajtún/ Džabal at-Túr) tvorí horský hrebeň so štyrmi vrcholmi, z ktorých najvyšší dosahuje výšku 830m. Hora sa dvíha na východ od Jeruzalema a Chrámovej hory, oproti Kidrónskemu úvalu a rybníku Siloe. Z Jordánu, tečúceho údolím až 393m pod hladinou mora (hebr. jarden znamená zostupujúci), je Olivová hora o 1200m vyššie.

Pahorok využívali v 2.tis.pr.Kr. kanaánski Jebúsejci ako pohrebisko a podľa Starého zákona sa sem uchýlil kráľ Dávid, keď proti nemu podnietil vzburu jeho syn Absolón. Opis zradeného, plačúceho Dávida, ktorý bosý a so zahalenou hlavou vystupuje na Olivovú horu, vnímali kresťania ako predobraz cesty Ježiša Krista (2Samuelova 15,30).

V Ježišových časoch bola Olivová hora husto zalesnená a bohatá na olivovníky, podľa ktorých dostala svoje meno. V časoch cisára Tita, ktorý ešte ako veliteľ rímskej légie roku 70 obliehal a zrúcal Jeruzalem, už na nej olivovníky nerástli. Celá oblasť a zem hory je považovaná za posvätnú, lebo tu chodil Ježiš. Avšak jednotlivé miesta, na ktorých dnes stoja pamätne kostoly, sú sporné.

Olivová hora je spojená aj so židovskou legendou o potope sveta, podľa ktorej holubica vypustená z Noemovej archy odtrhla list olivovníka práve na Olivovej hore. Starozákonné správy ju spájajú s kráľom Dávidom, ktorý prechal pred vzbúrencami vedenými jeho synom Absolónom (2Samuelova 15,30), a so Šalamúnovým modlárstvom: na jednom z jej vrcholov nechal postaviť posvätné návršia krvavým kanaánskym bohom, amonovskému Molekovi a moabskému Kemóšovi (1Kráľov 11,7; 2Kráľov 23,11). Zrejme preto sa jeden z vrcholov Olivovej hory volá Hora prestúpenia. Keď sa v časoch Ezechiela, na počiatku 6.st.pr.Kr., "žiara Božej prítomnosti" vzdialila z jeruzalemského chrámu kvôli hriechu modlárstva, hovorilo sa, že tri a pol roka zotrvala na Olivovej hore, kde márne čakala na pokánie Izraela. V roku 587 pr.Kr. tadiaľ boli vedení do Babylonie zajatí Izraeliti. Podľa tradície sa tu nachádzal Izaiášov hrob.

Texty z konca 6.st.pr.Kr. (Zachariáš 14,4) uvádzajú, že na konci vekov sa na Olivovú horu postaví Boh a rozdelí ju na dve časti, aby podľa legendy umožnil obyvateľom Jeruzalema útek údolím. Niektorí verili, že pravoverní Židia po svojej smrti môžu byť vzkriesení iba v Izraeli a tí, ktorí zomreli na iných miestach, budú v ten deň podzemnými chodbami dovedení späť do svojej pravej vlasti. Na povrch vyjdú práve pri rozdelenej Olivovej hore (pozri Apokalyptický cyklus: *Spútanie draka*).

Názov Olivovej hory ako Hory troch svetiel vznikol pravdepodobne podľa odrazov žiary chrámového ohňového oltára, alebo podľa prvých lúčov, ktoré pri východe Slnka pozlacovali jej vrcholky, alebo podľa olivového oleja, ktorým sa plnili chrámové lampy. Židia žijúci v Jeruzaleme ohlasovali z Olivovej hory svojim krajanom v Babylonii novolunie, začiatok novej fázy mesiaca a prvý deň mesiaca podľa židovského kalendára. Novolunie bolo považované za sväté a navyše sa podľa neho vypočítaval týždenný sabat, sviatok určený na oslavu Jahveho. Predpokladá sa, že novolunie bolo podobne ako sabat dňom pracovného pokoja a Zákon zakazoval pracovať v tomto dni (Leviticus 23,24-25; Numeri 29,1-6). Vtedy sa konali zvlášťne bohoslužby a ľudia sa mohli radiť s prorokmi (Ezechiel 46,1-3). Židia oznamovali novolunie reťazcom ohňov, ktorý začínal na Olivovej hore. Nakoľko znepríatelení Samaritáni zapalovali falošné svetlá, Izraeliti napokon nahradili ohne ľudskými poslami. Táto ohňová služba pravdepodobne zasahovala až do Mezopotámie.

V novozákonnej dobe bola Olivová hora pokrytá oplotenými záhradami, v ktorých rástli olivovníky. Jedna usadlosť sa nazývala Getsemane (aram. Gat šemaním - lis na olivový olej). V jaskyni nachádzajúcej sa na záhrade sa za pomoci lisu vyrábala olivový olej. Jaskyňa je dlhá 17m a široká 7m. V noci mohla byť vhodným útočiskom pre menšiu skupinu ľudí. Ploché kamene používané pri príprave oleja mohli slúžiť ako lôžka alebo stoly.

Dnes sa na úpätí Olivovej hory nachádza niekoľko prastarých olivovníkov vo františkánskej záhrade, založenej na pozemku južne od cesty do Betánie v roku 1861. Vek stromov sa odhaduje na dve tisíc rokov. V polovici svahu stojí bazilika Dominus Flevit (lat. Plačúci Pán). Z dlažby v hlavnej lodi vystupuje skala, ktorú vraj Ježiš kropil krvavým potom. V blízkosti baziliky sa podľa tradície nachádza kameň, na ktorom spali apoštoli Peter, Jakub a Ján.

Údajný vrchol Ježišovho nanebovstúpenia už dlho zdobí rad kostolov. Starostlivo sa uchovávaly Ježišove domnelé stopy ako hmatateľné naplnenie proroctva Zachariáša (14,4): "V ten deň zastanú jeho nohy na Olivovom vrchu, ktorý leží východne od Jeruzalema." Lukáš (24,50) však uvádza ako dejisko Kristovho nanebovstúpenia oblasť Betánie: "Potom ich vyviedol von až k Betánii, zdvihol ruky a požehnal ich...vzdialil sa od nich."

Zdá sa, že kresťanské uctievanie posvätných miest začalo krátko po udalostiach zaznamenaných v evanjeliách. Dokladajú to najstaršie hroby dnes označované ako Hroby prorokov, ale nepochybne majú mladší, helenistický pôvod (1.st.pr.Kr.- 1.st.po Kr.). Boli vytesané do skaly nad židovským cintorínom, na miestach identifikovaných ako dôležité oblasti z Ježišovho života. V byzantskom období bola do skaly vyhlbená bazilika Eleona (Olivovníka), po nej nasledoval kostol Nanebovstúpenia z roku 378, Getsemanský kostol a kostol Máriinho hrobu z konca 4.storočia. Okrem početných byzantských sakrálnych stavieb zo 6.storočia bol v tejto lokalite založený arménsky kláštor, neskoršie prestavaný na pravoslávny chrám Márie Magdalény. Po vpáde Arabov v 10.storočí bolo veľa stavieb spustošených. Samotný chrám Nanebovstúpenia dal v 12.storočí kalif Saladin zrekonštruovať a premeniť na mešitu. Pevnosti na Olivovej hore prikázal zručiť.

V blízkosti Olivovej hory za údolím potoka Kidrón sa nachádza oblasť Getsemane (z aram. gat šemen - lis na olej). V Getsemanskej záhrade trávil Ježiš a jeho učeníci príjemné chvíle odpočinku. Neskoršie sa stala miestom úzkosti, dejiskom Judášovej zrady a Ježišovho zatknutia. Kresťania ju vnímajú ako náprotivok Edenu, ako rajskú záhradu, v ktorej druhý Adam - Kristus - odolal pokušeniu ľudskej prirodzenosti.

Ježišovo pokľaknutie k modlitbe v Getsemanskej záhrade (Lukáš 22,41) si cirkev vykladá ako prapočiatok kresťanskej modlitby v pokľaku. Tradícia stotožňuje Getsemane s nevelkou záhradou na východ od jeriškého mosta cez potok Kidrón. Až do 7.storočia v nej rástli cédre. Má rozlohu 50m² a františkáni ju roku 1848 obohnali múrom, aby zabránili jej znesväcovaniu pohanmi. Podľa mienky niektorých biblistov je príliš malá a príliš blízko cesty. Iní lokalizujú Getsemane severovýchodne od kostola Máriinho hrobu, kde sa dnes nachádzajú väčšie a odľahlejšie záhrady určené pre oddych pútnikov. Pôvodné getsemanské stromy dal roku 70 vyrúbať rímsky vojvodca Titus, keď pustošil Jeruzalem.

Výklady ke Starému zákonu I. str. 369: deň zmierenia, celonočné bdenie veľkňaza v prítomnosti troch kňazov, aby nezaspal odkaz na 3 apoštolov, ktorí mali bdieť pri Ježišovi

*

Modlitba bola iba jednou z foriem styku starovekého človeka s božstvom; ďalšou bola komunikácia prostredníctvom extatického stavu navodeného tancom, hudbou, drogami, alebo magické predstavenie spojené s maskovaním a dokonca s konkrétnou scénografiou: rituálne obety, rituálne hry, posvätný sobáš/ hieros gamos. Spoločným rysom starovekých náboženských obradov bol záväzný smer pri kontakte s božstvom, najmä pri modlitbe. Pohanské národy vyznávajúce rôzne astrálne kultúry sa modlili smerom k nebeským telesám, prevažne k životodarnému Slnku. Židia sa modlili smerom k Jeruzalemu, kde stál Chrám, príbytok boha Jahve. Tým smerom sa modlil aj Mohamed a moslimské spoločenstvo v Medine, kým prorok nenasmeroval modlitbu k Mekke - svätyni Kaabe, pozemskému náprotivku neba. K východu sa modlila židovská sekta esejcov a neskorší kresťania, ktorí týmto smerom orientovali oltár a chóry kostolov. Tieto pravidlá dodržiavajú všetky ortodoxné cirkvi dodnes.

Jedným z najstarších modlitebných gest bola poloha rúk stojaceho modlitebníka - oranta (z lat. orare - modliť sa) s rukami obrátenými dopredu smerom k nebu, k hladine mora alebo k zemi, k sídlu božstva, ktoré bolo takto vzývané a s ktorým mal byť modlitbou nadviazaný kontakt. Tieto modlitebné postoje boli súčasťou magických úkonov a prejavom teurgie, viery v schopnosť výnimočného jednotlivca pôsobiť na nadprirodzené sily, aby slúžili človeku (akkadské a sumerské modlitby z 2.-1.tis.pr.Kr.). Modlitby oblasti starovekého Predného východu (doslovne: slová /prednášané/ s dvihnutou rukou) mali podobu zaklínania, zažehňavania, žalospievu, prosby o odpustenie, odvrátenie božieho hnevu a požehnanie. Spolu s výpočtom hriechov a previnení súčasne plnili úlohu spovede a očisty.

Svoj vlastný modlitebný rituál a cyklus modlitieb vyvinuli Izraeliti. Starý zákon obsahuje asi osemdesiat päť pôvodných modlitieb, okrem nich šesťdesiat žalmov a štrnásť čiastočných žalmov, ktoré je tiež možné považovať za modlitby. Hebrejčina má pre modlitbu viacero názvov: beracha (pričom sa nerozlišovalo medzi velebením, vďakyvzdaním, požehnaním a prosebnou modlitbou; takou bola Ježišova modlitba pri Nasýtení zástupov/ *Rozmnožení chlebov a rýb*), tfila (od slovného koreňa s významom myslieť, študovať, prosieť), bakaša (prosba) a tachanunim (žiadosti). V čase praotcov (2.tis.pr.Kr.) predstavuje modlitba vzývanie Božieho mena (Genezis 4,26; 12,8; 21,33). Základnou formou modlitby v predexilovom období do poloviny 6.st.pr.Kr. je orodovaná/ intervenčná modlitba. Túto formu mala väčšina Mojžišových, Áronových, Samuelových, Šalamúnových a Chizkijášových modlitieb. Zdá sa, že intervenčné modlitby vyslovovali iba výnimočné osobnosti, ktoré mali zvláštnu moc pri modlitbe pôsobiť ako prostredníci Boha a ľudí a túto schopnosť získali, keď ich Boh povolal za prorokov, kňazov a kráľov. Niekedy však zostali intervenčné modlitby nevyslyšané (Genezis 18,17; Exodus 32,30-35), alebo dokonca Boh zakázal orodovať (Jeremiáš 7,16). Je pozoruhodné, že mojžišovský zákonník, v iných právnych nariadeniach tak presný, neuvádza žiadne príkazy týkajúce sa modlitby. Výnimkou je Deuteronomium (26,1-15), ale aj tu ide viac o bohoslužbu ako orodovanú modlitbu. Pokiaľ ide o žalmy, sú zmesou vzorových modlitieb určených pre chrám, osobných prosieb za odpustenie hriechov, za uzavretie spoločenstva s Bohom, prosieb za ochranu, uzdravenie, pomstu, a tiež chválospevy.

Starozákonná modlitba bola spojená s obeťami (Genezis 13,4; 26,25). Platilo to takmer pre celé obdobie prvého a druhého chrámu (10.st.pr.Kr.- 70 po Kr.), jednako len v po

babylonskom období 6.st.pr.Kr. sa objavil názor, že kultový obrad nenahradí pravú zbožnosť (Izaiáš 1,11 a nasl.; Micheáš 6,6-8). Táto revolučná zmena postoja mohla byť daná aj okolnosťami. V čase babylonského vyhnanstva stratili Židia svoj chrám a nemohli vykonávať nevyhnutné obrady a prinášať obeti. Ak mali udržiavať zmluvný vzťah so svojim Bohom, zostávali im okrem nevyhnutných náboženských povinností, obriezky, pôstu a dodržiavania sabatu, iba spoločné modlitby v synagógach, označovaných príznačne ako bejt tfila (dom modlitieb). Obdobná situácia nastala v 1.st. po Kr., keď Chrám i celý Jeruzalem zničili Rimania. Aj v tom čase farizeji a talmudskí učenci kládli dôraz na kavanu (sústredenie a pochopenie obsahu modlitieb) a na ijun tfila (oddanosť modlitbe). Prvé synagógy boli objavené v Egypte (3.st.pr.Kr.) a Grécku (2.st.pr.Kr.). Podľa dobových správ pred židovským povstaním roku 70 ich iba v Jeruzaleme bolo štyristo, vrátane jednej na Chrámovej hore. Veľa ďalších bolo po celej Judei a viac ako tisíc v diaspóre. Podľa židovského náboženského filozofa Filóna Alexandrijského (†40 po Kr.) bola napríklad alexandrijská synagóga taká veľká, že sa v nej používali zástavky ako znamenie, kedy majú veriaci reagovať, napríklad povedať amen.

Po návrate z babylonského zajatia bezpochyby jestvoval základný bohoslužobný synagógový poriadok. Určité liturgické znaky boli prevzaté z bohoslužieb v Chráme alebo napodobnené podľa starých zvykov. Okrem týchto predpisov a zvyklostí mal každý jednotliviec slobodu. Neexistovali žiadne pevné pravidlá, pokiaľ išlo o postoj pri modlitbe a čas na modlenie, ale ústredné miesto získala amida / ha-Tfila, pri ktorej musí veriaci stáť. Zvláštne knísanie sa (jid. šokelem) pri modlitbe vzniklo až v stredoveku a má svoje korene v štúdiu Tóry. Existuje na to rad vysvetlení, napríklad, že Boha chváli celé telo človeka (Žalm 35,10).

Z pasáží Exodu a Deuteronomia vznikla tradícia modlitebných remienkov tfilin, v kresťanskom svete chybne označovaných ako fylaktérie (gr. amulety). Malé čierne, kožené škatuľky bajit obsahujú predpísané pasáže Exodu (13,1-10; 13,11-16) a Deuteronomia (6,4-9; 11,13-21). Sú pripevnené k čiernym koženým remienkom recu'ot. Nosia sa nad ľavým lakt'om vo výške srdca (tfilin šel jad) a na hlave nad líniou vlasov (tfilin šel roš; tótafót = čelná páska; pôvodne zrejme išlo o tetovanie). Obyčaj nosiť tfilin je dávna, spomína sa v Aristeovom liste z 3.st.pr.Kr., v Židovských starožitnostiach Josepha Flavia (1.st.po Kr.), v Novom zákone (Matúš 23,5) a boli objavené aj v Kumráne pri Mŕtvom mori. Tfilin nosia dospelí muži pri rannej modlitbe všedného dňa a sú výrazom vernosti k Zákonom. Pravoverní Židia ich nosia dodnes a rabíni stanovili osobitné predpisy týkajúce sa ich zhotovovania (pozri Apokalyptický cyklus: *Poznačenie Božích služobníkov*).

Z neskoršieho, talmudského obdobia patrí aj zvyk nosiť pri modlitbe (nielen pri nej) čiapočku kipa. Hoci ju mojžišovský zákonník nepredpisuje, jej nosenie sa považuje za chvályhodné. Je znakom mužskej i ženskej zbožnosti, lebo obnaženie hlavy (giluj roš) bolo spájané s ľahkovážnosťou, podobne ako odhalenie vlasov stredovekých kresťanských žien. Inou súčasťou modlitby sa stal obdĺžnikový modlitebný plášť talit, ktorý mal v súlade s nariadením Numeri (15,37-41) a Deuteronomia (22,12) na štyroch cípoch strapce ciciot ? //skontrolovať!!! (pozri kapitola *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*). Nakoľko tento výrazne židovský odev mohol svojho nositeľa ohrozovať, v stredoveku sa od bežného nosenia talitu upustilo a používal sa iba pri náboženských príležitostiach. Pri požehnaní prednášanom pred

oblečením talitu, sa pozdvihne a položí na hlavu, pri určitých pasážach modlitieb sa cijot pobozká.

S židovskou liturgiou súvisí liturgia kresťanská. Biblia chápe modlitbu ako bohoslužbu, ktorá obsahuje všetky postoje človeka vo vzťahu k Bohu. Je oslavou, vyznaním hriechov, chválospevom aj prosbou. Kresťanská cirkev považuje modlitbu za najvyššiu duševnú činnosť, v ktorej môže človek nadviazať spojenie s Bohom. Pritom zdôrazňuje podnet Boha, čiže človek sa modlí iba vtedy, keď sa Boh dotkol jeho ducha. Preto modlitba nie je prirodzenou odpoveďou človeka (Ján 4,24), je výrazom zmluvného vzťahu a úplného prijatia výsad aj povinností, ktoré z takého vzťahu vyplývajú.

Predstava o novozákonnom poňatí modlitby vychádza predovšetkým z Kristovho učenia a praxe. Kresťanská modlitba sa opiera o podobenstvá a z nich vyplýva, že Kristus vždy trval na pokore a kajúcnosti pri modlitbe a varoval pred pocitmi nadradenosti, pretvárkou a zložitou obradnosťou. Modlitba má byť jednoduchá a musí prameniť z čistého srdca, má byť usilovná a sprevádzaná bdelosťou, ale aj trpezlivosťou pri čakaní na výsledok (Marek 11,24). O cieľoch modlitby hovorí Ježiš málo (Marek 9,28; Matúš 5,44; 6,11-13; 9,36; Lukáš 11,13). Pokiaľ ide o spôsob, akým sa Ježiš modlil, texty uvádzajú, že tak robil skryto (Lukáš 5,15; 6,12). Jeho modlitby boli chválospevom a vďakyvzdaním (Lukáš 10,21; Ján 6,11; 11,41; Matúš 26,27), prosbami za vedenie (Lukáš 6,12), aj orodovaním (Ján 17,6-19,26; Lukáš 22,31-34; Marek 10,16; Lukáš 23,34).

Podstatou kresťanskej modlitby, ktorá bude vyslyšaná, je osobné poznanie a prijatie Božej vôle (Ján 14,7). Z toho plynie, že vyslyšanie modlitby neznamená predovšetkým splnenie žiadosti orodovníka podľa jeho predstáv, ale skôr poznanie, že predmet prosby povedie k tomu najlepšiemu výsledku. V tom tiež spočívala Modlitba Pána (tzv. Otčenáš, lat. Pater noster), ktorú učil Ježiš svojich učeníkov a ktorá bola súčasťou *Kázne na hore*. V Lukášovi (11,2-4) sa táto modlitba objavuje v kratšej podobe ako v Matúšovi (6,9-13), pričom kratšia verzia predstavuje zrejme pôvodný rozsah.

Text Matúšovej verzie Modlitby Pána pozostáva z oslovenia Otče náš a siedmich prosieb, z ktorých prvé tri sú na oslavu Boha, v ďalších štyroch sú vyslovené prosby na uspokojenie duchovných a hmotných potrieb človeka: "Otče náš, ktorý si na nebesiach, posväť sa tvoje meno, príď tvoje kráľovstvo, buď tvoja vôľa, ako v nebi, tak i na zemi. Chlieb náš každodenný daj nám dnes. A odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom. A neuveď nás do **pokušenia**, ale zbav nás zlého".

Preklad tejto pasáže (a mnohých ďalších) do národných jazykov tvrdo kritizuje C. Tresmontand (*Otázky našej doby – Preklad Bible*, str. 35). Výraz „neuveď nás do pokušenia“ označuje za *kalk latinského „et ne nos inducas in tentationem“. Latinské slovo „tentationem“ je prekladom gréckeho slova, ktoré prekladá hebrejské slovo s významom skúška. Preto podľa Tresmontanda (rovnako bibliisti a prekladatelia G. H. Dalman, Joachim Jeremias, Franz Delitzsch, ktorí rekonštruovali grécky a hebrejský text) treba prekladať: Nenechaj nás prejsť skúškami, podstúpiť skúšky, pod ktorými sa myslia mor, vojna, hlad, katastrofy (porovnaj Apokalyptický cyklus: *Štyria apokalyptickí jazdci*).

Modlitba Pána patrí k najvýznamnejším modlitbám cirkvi, odriekava sa počas slávenia eucharistie a pri mnohých iných príležitostiach. Uvedených sedem prosieb s pomocou siedmich darov Ducha Svätého (pozri Slovník) má mať blahodarný účinok proti siedmim smrteľným hriechom (pozri Slovník). Prosté oslovenie Boha menom Otec zodpovedá aramejskému Abba, modlitebnému osloveniu Boha Otca, ktoré sám Ježiš používal a po ňom prví kresťania (Rímskym 8,15; Galatským 4,6). Matúšova rozšírená verzia bola neskôršie upravená pre kresťanskú liturgiu a jednotné znenie textu prijala roku 1966 katolícka, pravoslávna i protestantská cirkev. Ježiš modlitbu pochopiteľne prenášal v aramejčine. V čase písania Matúšovho a Lukášovho evanjelia sa ju kresťania modlili už v gréčtine. Kresťanstvo celý text považuje za Kristovo poslanstvo o Božom kráľovstve podané formou orodovanej modlitby. Za povšimnutie stojí, že Ježiš sa Modlitbou Pána, ktorú učil, sám nikdy nemodlil. Nikdy sa oslovením "Otče náš" nezačlenil medzi učeníkov, čo dokazuje jeho veta z Jána (20,17). Keď sa Ježiš zjavuje Márii Magdaléne, prihovára sa jej: Už ma nedrž, veď som ešte nevystúpil k Otcovi; ale choď ku svojim bratom a povedz im: Vystupujem k môjmu Otcovi a vášmu Otcovi.

Najstaršie vyobrazenie vzťahujúce sa k Modlitbe Pána pochádza z reformačného prostredia. Kristus buď sám drží sedem nadpisových pásov s textom jednotlivých prosieb modlitby alebo existujú grafické cykly s vyobrazeniami siedmich prosieb modlitby. Najstarším takým cyklom je osem rytín Hansa Holbeina ml. z roku 1519, ktoré ilustrovali knihu Erasma Rotterdamského *Precatio dominica/ Modlitba Pána*, vydanú roku 1523. Lucas Cranach st. vytvoril v súvislosti s prácou Martina Luthera a Filipa Melachtona na tzv. Malom katechizme (1527) cyklus ôsmich drevorezov. Tieto listy poslúžili ako predloha pre nástennú maľbu z roku 1564 v luteránskom zbore v Sonneborgu vo Vestfálsku.

Raný kresťanský stredovek chápal modlitbu ako boj so Zlom a stojaci modlitebník vystupuje ako bojovník pripravený na zápas s nepriateľom. V skutočnosti však ide o dodatočnú etymologizáciu; modlitba postojacky nadväzovala na staršiu, židovskú/ antickú tradíciu oranta. Státie pri modlitbe, zvlášť pri sviatku *Zmŕtvychvstania Krista*, bolo od Nicejského koncilu v 4.storočí záväzné. Jednak malo pripomínať Kristovo povstanie z hrobu a jednak bolo zdôvodnené tým, že veriaci nesmie vyvolať dojem ustatosti, t.j. vlažnosti viery. Kresťanská modlitba postojacky mala tri varianty: s dvihnutými rukami (gesto bolo chápané aj ako oslobodenie človeka z pozemských pút), s rozpaženými rukami v tvare kríža (cirkevné autority 3.storočia, ako bol Tertullian a Origenes, stotožňovali tento postoj s podobou ukrižovaného Krista a biskup Maximus Turínsky / 415/ veriacich vyzýval k takémuto napodobovaniu utrpenia Pána) a s rukami zopnutými pred tvárou. Napokon sa však od modlitby postojacky upúšťalo, stala sa prejavom istej vlažnosti viery a prevážila pokorná forma v pokľaku. V 11.storočí sa na Západe presadila modlitba v pokľaku s dlaniami priloženými k sebe. Gesto spojených dlaní bolo pôvodne vyjadrením úcty. Má pôvod v antike, v germánskom prostredí vyjadrovalo vzťah poddaného k lénnemu pánovi. Ešte v 10.storočí boli prsty rúk zaklesnuté, čo dávalo gestu magickú účinnosť (ochrana proti démonom). Nemecké gotické umenie (Mathias Grünewald, 1528) ním symbolizoval trňovú korunu. Od 11.storočia sa presadzovalo gesto spojených dlaní s prsty natiahnutými. Stalo sa tak zaužívaným modlitebným gestom, že od tvaru zopnutým rúk odvodzovali romanticky ladení

historici umenia (český historik Josef Pekař, 1937) tvar gotického oblúka. Modlitbu v pokľaku zakazovala cirkev medzi Veľkou nocou a Svätodušnými sviatkami, lebo pokľak ako gesto starosti, úzkosti a prosby sa videl neprimeraný času radosti zo zmŕtvychvstania Krista. V ranokresťanskom umení bol konkrétny modliaci sa človek v postavení oranta zobrazovaný s rukami natiahnutými a dľaňami pred seba. Bol zobrazovaný v dobovom odevu, v prepásanej alebo voľnej tunike, prípadne je jeho postavenie zdôraznené bohatým rúchom s purpurovým pásom a obraz uvádza aj meno osoby. Ženské postavy orantov, ktoré prevažovali nad mužskými, mali krátky alebo dlhší závoj zakrývajúci hlavu a čiastočne trup, nakoľko náboženský predpis vyžadoval od modliacej sa ženy, aby tvárou v tvár k Bohu zakrývala svoju prirodzenú hriešnosť. Oranti boli zobrazovaní v celej figúre alebo polofigúre a často boli spájaní s rôznymi symbolmi, ako je holubica s olivovou ratolesťou na znamenie zmieru, rastliny a pávy symbolizujúce raj a nesmrteľnosť, ovce symbolizujúce vyvolencov, *Kristov monogram* apod. Ak orant stelesňuje vykúpenú dušu, ktorá stojí pred Bohom, zahrnuje aj ďalšie významy vzťahujúce sa k mŕtvym a mučeníkom. Nie je vždy jasné, či ide o šťastnú dušu, ktorá sa už ocitla vo večnej blaženosti a oroduje za svojich doposiaľ žijúcich rodinných príslušníkov, alebo o dušu, ktorá v záhrobí čaká na posledný súd a prosí o príhovor a záchranu. Obrazy orantov obklopených fakľami a svietnikmi (kresťanské náhrobky z 5.st. v tuniskej Thabrake) však dávajú tušiť, že výjav sa neodohráva na zemi, ale na nebesiach. V neskorom rímskom umení 2.-3.storočia stelesňuje orant pietu (zbožnosť a milosrdenstvo). Zdá sa, že niektoré ženské varianty oranta symbolizujú ecclesiu orans - modliacu sa cirkev (v zmysle bojujúcu a víťaznú). Postava oranta sa objavuje aj pri posväcovaní eucharistických darov.

Prvými orantmi v kresťanskom umení boli starozákonné postavy zachránené v okamihu najväčšej tiesne: Noe v arche (Genezis 7-9), Abrahám a jeho syn Izák (Genezis 22), Mládenci v ohnivej peci (Daniel 3), Daniel v levskej jame (Daniel 6) a Zuzana (apokryfný prídavok ku Knihe Danielovej 7-27; príbeh Zuzana a starci). V ranokresťanských zobrazeniach sa vyskytuje v pozícii oranta tiež Panna Mária. Objavuje sa na Západe ako typ Maria orans a na Východe ako pravoslávny typ Panaghia - všesvätá (medailóniky).

Záverečné slovo kresťanskej každej kresťanskej modlitby tvorí slovo amen (hebr. naozaj; tak je; veru). Raná cirkev si vypočítala jeho číselnú hodnotu. Slovo AMEN, napísané grécky ako AMHN, má hodnotu čísla 99: A = 1, M = 40, H = 8, N = 50. Takáto modlitba prichádzala iba na prah božskej stovky, čísla dokonalosti a naplnení (raja). Číslo 99 pripomínalo kresťanom Ježišove podobenstvo o 99 ovciach (Matúš 18,13).

Významom čiastočne odlišným ako modlitba je z gréčtiny prevzatý výraz proskynéza/ lat. adorácia (z ad orare = oslovovať niekoho; pozri *Klaňanie Panny Márie*), spôsob vzdávania úcty a oddanosti pokľaknutím na jedno koleno alebo obe kolená, niekedy spojeným s pobožkaním zeme. Adorácia bola vzývaním, pokorou, úctou, ale aj modlitbou. Vyjadrovala pokoru a úctu k duchovnej alebo svetskej moci, ale aj k myšlienke a veci (relikvia, zástava). V starovekom Grécku sa proskynéza spoiatku preukazovala iba bohom, neskoršie pod perzským vplyvom aj vládárom ako súčasť dvorského ceremonálu (pokľaknutie, padanie na zem, pobožkanie topánky alebo lemu panovníkovho rúcha). V období kultu rímskych cisárov bola adorácia (sochy, obrazu panovníka) priamo vyžadovaná štátnymi orgánmi a jej

odmietnutie sa chápalo ako urážka majestátu a trestalo sa smrťou (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišova kopija*). Naopak pre niektoré kategórie poddaných sa adorácia rovnala privilégium. V kresťanskom kultúrnom okruhu je adorácia vyhradená iba Bohu alebo *Svätej Trojici*, eucharistii, prípadne Kristovým symbolom (pozri Christologický cyklus I.: *Kristov monogram, Skratky a transliterácia mena Ježiš Kristus*) a neskoršie aj Panne Márii (pozri Christologický cyklus I.: *Smrť Panny Márie, Madona*).

Vo výtvarnom umení sa uctievaná postava nazýva adorant. Kľaňajúcu a modliacu sa postavu adoranta na obrazoch nájdeme pri nohách Krista (pozri Christologický cyklus I.: *Deésis*) alebo Panny Márie. Zobrazenie uctievaných osôb vznešeného pôvodu a postavenia (panovníkov, svätcov) sa nazýva apoteóza (gr. apotheosis - zbožštenie). Predstavy o kráľoch v božskej osobe patria k najčastejším náboženským predstavám. Panovník bol uctievaný nielen po svojej smrti, ale už počas svojho života. Pre Egypťanov, ale aj pre Grékov bola táto náboženská predstava celkom prijateľná, lebo v ich mýtoch sa často objavujú hrdovia aj iní smrteľníci (Herakles, Aeneas, Romulus), ktorí boli počas svojho života alebo po svojej smrti prijatí medzi bohov. Prvým európskym panovníkom, ktorý vyžadoval božské počty a vyhlásil sa za božieho syna bol Alexander Veľký (356-323 pr.Kr.), v Ríme cisár Caligula (12-44 po Kr.). Za boha bol po svojej smrti oficiálne vyhlásený aj Gaius Iulius Caesar (44 po Kr.). Jeho apoteózou sa ustanovila tradícia, ktorú nasledovali neskorší cisári. Posmrtné zbožštenie cisárov sa stalo ich výsadou, hoci nie každý cisár mal automaticky zaistený svoj kult. Často boli zbožštené aj cisárovné a iní členovia cisárskej rodiny. Zbožštenie cisárov hralo kľúčovú úlohu pri udržaní lojality a kontroly vo východných provinciách, kde mal kult panovníka - boha dlhú tradíciu. Obrad zbožštenia začínal zhotovením voskovej podobizny zosnulého cisára, ktorého telo bolo sedem dní vystavené v cisárskom paláci. Potom bolo telo prenesené po via sacra na Forum, kde bola prednesená pohrebná reč, a potom bolo uložené na Martových poliach. Tu bolo telo spálené a súčasne vypustený orol, ktorý znázorňoval dušu stúpajúcu k nebu. Apoteóza je znázorňovaná na rímskych náhrobkoch a minciach a opätovne sa objavuje v 17. storočí pri výzdobe barokových kupol, najprv v Taliansku a neskoršie v severnej Európe. Táto doba, ktorá vebila božské právo kráľov, zobrazovala svojich vlastných panovníkov a ostatné popredné osobnosti, ako sú prijímané medzi bohov Olympu. Na Olymp pred Diovom trónom ich uvádza zvyčajne posol bohov Merkúr a sú obklopené alegorickými postavami, ktoré symbolizovali ich pozemské cnosti.

Posledným prejavom slávenia, veľmi blízkym apoteóze, je glorifikácia, oslávenie záslužných postáv, vo výtvarnom umení často vyjadrené *svätožiarou*.

Názvy: Ježiš v Getsemane, Getsemane, Agónia v záhrade, lat. Apostoli dormiunt, Christus orat, tal. Agonia nel giardino, nem. Ölberg, Gebet Jesu am Ölberg, angl. Agony in the Garden, Prayer in the Garden of Olives.